

Anto ĆOSIĆ

POLITIČKA FILOZOFIJA VÁCLAVA HAVELA*

Sažetak

Kriza duha bi bila uzrok globalne krize svjetskog poretka. Kao prvu pretpostavku za mogući izlaz iz krize Havel vidi u radikalnom obratu politike ka konkretnom čovjeku, što bi se dalo sažeti u nekoliko dominirajućih ideja koje on tematizira: "novo iskustvo bitka", "obnova povezanosti s univerzumom", "ponovno shvaćanje 'više odgovornosti'", "ponovno nađeni unutarnji odnos prema drugome i prema ljudskoj zajednici", što uključuje proces "egzistencijalne revolucije". Riječ je o "antipolitičkoj politici", o politici kao prakticiranom čudoredu, o politici kao pokušaju "života u istini", politici "odozdo" koja iz života izrasta a ne iz teze, koja nastoji od "ljudske savjesti stvoriti određenu političku moć", koja bi počivala na odgovornosti za odgovornost metafizički utemeljenu i koja bi kao takva bila regulator "višeg" ranga u društvu.

Filozofija politike

Na početku bih želio napraviti kratki uvod u problematiku političke filozofije. Može se smatrati da je politička filozofija sinteza političkog iskustva i filozofskog uvida. Predmet njene refleksije je društveno-politička realnost s regulativnim "idejama" ljudskog djelovanja kao konstitutivnim elementima. Pri tome se ne radi samo o teoretskoj analizi, a još manje o slobodnom opisivanju bez vrednovanja pojedinačnih fenomena društvene krize, nego je predmet interesa ono temeljno i cjelovito: riječ je o zadnjim temeljima reda i nereda u ljudskoj zajednici, o odnosu prema svijetu prirode u kojem se živi, kao i o "socijalnom znanju" i razumijevanju dotičnog čudoredno-političkog svijeta vrednota.¹

* Predavanje održano u Sarajevu u okviru programa kojim je 1996. obilježen Dan Vrhbosanske katoličke teologije.

¹ Usp. Norbert Konegen (Hrsg.), *Politische Philosophie und Erkenntnistheorie*, Münster/Hamburg 1992, str. 1-9.

Gledajući globalno politička filozofija pretpostavlja jedno određeno iskustvo krize. Ako pođemo od ove teze, tada je naše stoljeće bilo plodno tlo za ovu vrstu filozofije. Ova se teorija krize čini u 20. st. potvrđenom. Iskustvo kriza i katastrofa svjetskih ratova probudilo je potrebu za kritičkom analizom tih kriza i njihovih uzroka, kao i potrebu za mogućim novim redom i poretkom. Ubrzo su se etablirala dva sustava: na Zapadu kapitalistički, a na Istoku komunistički. Mnoge intelektualce je s vremenom napustila nada i uvjerenje da su promjene u globalnim razmjerama uopće moguće. Interesna sfera se promijenila, a pedesetih i šezdesetih godina se govorilo čak o "smrti političke filozofije" kao i o koncu ideologija. Pozornost je bila usmjerena na zajedničku i praktičnu problematiku, što je rezultiralo pokretima za ljudska prava, mir i ekologiju. Ovi pokušaji nisu dali političko-filozofske odgovore na postojeću problematiku, što je moralo dovesti do ponovnog oživljavanja interesa za političku filozofiju kako bi se pokušao naći globalni odgovor na nju.

Oblik političkog filozofiranja se kroz povijest na različite načine afirmirao i interesne naglaske mijenjao. U odnosu na metodološku sintezu politike i filozofije, mogli bismo poznatije političke mislioce svrstati u tri skupine:

1. Filozofi, koji su u okviru svojih filozofskih sustava također o politici pisali (kao Platon, Aristotel, Hobbes, Kant, Hegel).
2. Političari, koji su na osnovu neuspjelog političkog angažmana došli do potrebe reflektiranja o temeljima političkog reda i uređenja (Ciceron, Machiavelli, Burke, Tocqueville).
3. Filozofi politike 20. st. su jedna specifična grupacija, jer većina od njih nije stvorila svoj filozofski sustav niti je imala profesionalno političko iskustvo (npr. Hannah Arendt, Raymond Aron, Leo Strauss, Carl Schmitt, Eric Voegelin).

Moralna i politička kriza, koju je nihilizam 19. st. najavio, te put totalitarnim ideologijama otvorio, završila je u svjetskim ratovima. Ova kriza je tražila političko-filozofski odgovor. Sve je, ipak, završilo ideološkom podjelom u dva bloka, a problem je ostao neriješen. Zato se nužno javlja potreba za obnovom, kako na području politike, tako i na području političke filozofije. Potreba za novim neideološkim teško se oslobada "starog" nasljeđa, što se da primijetiti kod većine političko-filozofskih teorija u kojima se filozofsko i idološko prepliću. Pokušaji, na temeljima iskustva s isprobanim političkim sustavima, koji su u prošlosti pokazali stanoviti "imunitet" u odnosu na opasnost fašizma i komunizma, stvaranja perspektive za obnovu modernog republikanstva nisu se pokazali kao realna i adekvatna vizija za dalju budućnost. Temelji na kojima su takvi pokušaji stvarani bili su, među ostalim,

duh i tradicija antičkog polisa i grčke filozofije poduprti postojećim shvaćanjem humanizma, slobode i političkog liberalizma. Krize u demokratskim sustavima postavljaju u pitanje i zadnji ideal, "demokraciju". Uzroke za to bi trebalo tražiti i u filozofiji našeg stoljeća, čije polazne pozicije filozofiranja leže u području perspektive egzistencije pojedinca, a ne egzistencije čovjeka nužno ukorijenjenog u zajednici, u društvu. Također treba primijetiti da najkreativniji filozofi našeg stoljeća, a posebno prve polovice, vrlo malo ili gotovo nikako ne tematiziraju pitanja etike i politike. Uzroci za to leže, po svoj prilici, u krizi metafizike i metafizičkog mišljenja, kritici religije, morala i etike, kao i u idejama pozitivizma, empirizma, iracionalizma, vitalizma i nihilizma.²

Gubitak racionalnog pogleda na svijet i opasnosti iracionalizma s njegovim utopijskim ideologijama oslobođenja, koje filozofi 20. st. obilježavaju kao otuđenje od svijeta, totalitarizam i gubitak osjećaja za transcendentno i kao duhovne korijene raspada političkog reda, a da nisu ponuđeni novi temelji za novi red i poredak. Također se pokušaji, kako bi se odgovor na postojeću problematiku dao kroz različite etike, nisu pokazali zadovoljavajućim.

U središtu novije političke problematike su problemi svjetskog mira, atomskog naoružanja-razoružanja, rizici koje sa sobom nose i donose tehnološke "revolucije", uz nastajanje industrijske kulture, te ekološka problematika nužno uz to vezana, što neizbježno izaziva pitanje i zahtijeva odgovor, da li je potrebno, dopušteno i dobro sve što je tehnološki pozitivno i izvodivo.

Kratki životopis V. Havela

U ovom izlaganju želim ukratko predstaviti političko-filozofsku misao Václava Havela. Međutim, smatram uputnim i za bolje razumijevanje korisnim prije toga navesti njegove osnovne biografske podatke.³

Václav Havel je rođen 5. listopada 1936. u Pragu, u imućnoj građanskoj obitelji. Godine 1947. završava osnovnu školu, a 1948. veliki dio posjeda obitelji Havel biva oduzet od državnih vlasti, no velika obiteljska biblioteka ostaje, što će za njega kasnije biti prevažno. Godine 1951. Havel je morao napustiti višu dječjačku školu zbog svog građanskog i buržoaskog podrijetla. On upisuje sred-

2 Usp. K. G. Ballestrem · H. Ottmann (Hrsg.), *Politische Philosophie des 20. Jahrhunderts*, Oldenburg 1990, str. 7-11.

3 Iscrpne biografije o Havelu: Eda Kriseová, *Václav Havel, Dichter und Präsident*, (autorizirana biografija), Reinbek bei Hamburg 1993; Ortwin Ramadan, *Václav Havel, Ein Portrait*, München² 1991; Michael Simmons, *Václav Havel, Staatsmann mit Idealen, Eine Biografie*, Zürich 1992.

nju zanatsku školu, jer nije imao pravo upisa u gimnaziju zbog svoga podrijetla. Ipak 1954. polaže maturu na večernjoj gimnaziji u Pragu. Zbog istih razloga kao i prije nije dobio pravo upisa na neki od humanističkih studija. Tako mu je ostala jedino mogućnost upisa na neki od tehničkih fakulteta, što on i čini. Već kao srednjoškolac je aktivan u različitim kulturnim kružocima. Po završetku studija radi u praškom kazalištu ABC, gdje obavlja različite poslove, od radnika na pozornici, do lektora i službenog autora kuće. Godine 1967. na IV. kongresu pisaca u Pragu nastupa vrlo kritički prema režimu, čime pobuđuje veliki interes i pozornost zbog otvorene kritike državne cenzure i apsurdnog aparata moći komunističke partije, ujedno se zalažući za prava pisaca koji nisu u članstvu partije.

U vrijeme Praškog proljeća on je predsjednik Kluba nezavisnih pisaca. Po ulasku ruskih trupa biva mu zabranjeno pisati, objavljivati, a i izvođenje njegovih dramskih komada. Zabrana je vrijedila za sve zemlje Istočnog bloka. On je prisiljen napustiti Prag i zapošljava se kao pomoćni radnik.

U otvorenom pismu, upućenom 1975. predsjedniku Gustávu Husáku, on analizira duhovno stanje nacije, gdje za strah koji vlada i za duboku demoraliziranost ljudi okrivljuje egzistencijalni pritisak vladajućeg režima. On koristi svaku priliku kako bi se borio za slobodu u svojoj sredini.

Njegov angažman oko pripreme i proglašenja tzv. "Karta 77", koja je pozivajući se na završne akte KSZE-konferencije (Deklaracija o ljudskim pravima iz 1977.) u Helsinkiju proklamirala uvažavanje ljudskih prava i građanskih sloboda u zemlji.

Kao glasnogovornik pokreta Havel je uhićen, te je u svibnju 1979. osuđen na četiri i pol godine zatvora, zbog "ilagalne" aktivnosti oko "Karte 77". Njemu biva u nekoliko navrata ponudeno da napusti zemlju, ali on to odbija, poslije čega mu uvjeti boravka u zatvoru bivaju jako postroženi. U veljači 1983. obolijeva od teške upale pluća, te pod pritiscima svjetske javnosti biva prijevremeno otpušten iz zatvora.

U zatvoru su nastala njegova poznata razmatranja u obliku pisama pod naslovom *Pisma Olgi*. U razdoblju od 1983. do 1989. doživljava u inozemstvu veliku podršku i ugled zbog svog političkog angažmana i pisanja, a u svojoj domovini biva više puta uhićen i šikaniran. Tako se događa da su mnogi njegovi tekstovi objavljeni prije u inozemstvu nego u njegovoj domovini.

Njegov angažman protiv režima postaje sve intenzivniji. Dana 10. prosinca 1989. pod pritiskom "plišane revolucije", u kojoj on aktivno sudjeluje, G. Husák je prisiljen odstupiti s vlasti i već 29. prosinca 1989. Havel bijaše izabran za predsjednika Če-

hoslovačke. Dilema, Havel je književnik ili filozof, mogla bi se riješiti tvrdnjom: on je filozofirajući pisac. Problematika koju on obrađuje ista je u njegovim dramama kao i u političko-filozofskim esejima.

Neki osnovni okviri političko-filozofske misli V. Havela⁴

Václav Havel je pisac i filozof. Kako sam tvrdi filozofijom se nije bavio sustavno, ali od mladih dana je uživao društvo filozofa i puno čitao filozofsku literaturu. Pod utjecajem je filozofa fenomenološkog usmjerenja, zastupa određeni pluralizam u spoznaji. Priznaje da su mu židovsko-kršćanski oblik mišljenja i biblijska metafizika mnogo bliži nego antički oblik mišljenja i antička metafizika, kao i cijela tradicija europskog filozofiranja.⁵ U odnosu na etičku problematiku i pitanje ljudske odgovornosti⁶ u svijetu i za svijet je na liniji francuskog filozofa E. Lévinasa⁷ koji zastupa "ekstremni humanizam" s dominantom "asimetrične odgovornosti". Problematika ljudskog identiteta zauzima posebno mjesto u njegovim refleksijama.

Havel je zastupnik političke filozofije kao takve čije su interesno središte zakoni "reda" i "nereda" u ljudskoj zajednici, pri čemu je tzv. "životni red" kao izvorište svakog drugog reda, koji ne podrazumijeva samo suživot među ljudima, nego pogađa međudodnos čovjeka s cijelim *Lebensweltom*.⁸

4 Nakana ovog izlaganja, kako je napomenuto, jest dati kratki uvid u političko-filozofsku misao V. Havela, našeg suvremenika koji je na čelu jednog novog strujanja u političko-filozofskoj misli, koja egzistencijalno vjeruje u smisao ideala i u mogućnost njegovog ostvarenja. To je možda razlog da njegova misao načelno pobuđuje simpatije kod mnogih, ali za praktičnu primjenu mnogima se čini utopističkom. Ovu temu, opširnije i nadam se iscrpnije, obradio sam u doktorskoj radnji pod naslovom: *Václav Havel's politische Philosophie*, u Innsbrucku 1995. god. pod vodstvom prof. dr. Vladimira Richtera, poznavao Havelove misli i koji ga ubraja u klasike političke filozofije.

5 Usp. V. Havel, *Briefe an Olga, Betrachtungen aus dem Gefängnis*, Reinbek bei Hamburg 1989, str. 141. Sve navode i citate uzimao sam prema njemačkim izdanjima Havelovih djela.

6 Za svog boravka u zatvoru, on reflektira o odgovornosti kao faktoru ljudskog identiteta, koja po njemu "... de facto čovjeka čini čovjekom i temelj je njegova identiteta". V. Havel, *isto*, str. 72.

7 Usp. *isto*, str. 256-265, gdje Havel povlači određenu paralelu između svoga razmišljanja o ljudskoj odgovornosti i ideja E. Lévinasa o istoj temi, i nalazi velike sličnosti, premda on do tada nije poznavao Lévinasovu filozofiju. E. Lévinas, u svom djelu: *Jenseits des Seins oder anders als Sein geschieht*, überstzt von Thomas Wiemer, Freiburg/München 1992, govori o odgovornosti kao o nečemu što je bitno, primarno i temeljno za samu strukturu subjektiviteta.

8 Pojam "Lebenswelt" E. Husserl obrađuje sistematski kao centralnu temu prvi put u svom djelu *Krisis*, nastalom za njegova boravka u Beogradu 1936. Već dvadesetih godina on tematizira istu problematiku pod različitim nazivima, ali tek 1936. god. u djelu *Krisis* pojavljuje se "natürliche Welt" pod nazivom "Lebenswelt" kao centralna tema.

Socijalno znanje, kao poznavanje činjenica i njihovog kontekstualnog smisla, koje se promatra kao posredovano iskustvo znanja i poznavanje reda kroz koncepcije "reda" u povijesno-društvenom kontekstu, moralo bi se uvijek iznova osvježavati i obnavljati iz dostojanstva čovjeka kao svoje norme i mjerila, kao i znanje reda koje bi se moralo iz "životnog reda" crpsti. Tim više se takva potreba javlja jer su se različiti modeli, bilo antropomorfni, tehnomorfni ili sociomorfni, koji su konstruirani s nakanom i uvjerenjem da bi se životna stvarnost globalno i u njenom totalitetu protumačila i shvatila, pokazali kao iluzije. Havel će reći: "Nije to, kao da bi čovjek trebao prvo izmisliti ili smisliti ideju boljeg svijeta i tada ju 'u praksi primijeniti', nego da on stvori i otkrije tu ideju u svom 'tubivstvovanju', da ju on takoreći načini iz 'materijala svijeta' ili ju artikulira 'jezikom svijta'."⁹ Iz ovoga se da naslutiti kakvu metodu Havel preferira.

Krizno stanje kao poticaj za političku filozofiju

Polazište Havelove filozofsko-političke refleksije je svakako globalna kriza kojom je zahvaćena tehnička civilizacija i njoj specifično "samokretanje" u smislu da je u mnogim segmentima izvan kontrole čovjeka, ili pak nije jasno tko koga usmjerava.

On tematizira *Lebenswelt*, s njegovim "apsolutnim horizontom" i konkretnim horizontima, kao politički problem. U tim okvirima reflektira on o zadnjim temeljima "reda" i "nereda" u međusobnom životu ljudi kao i odnos čovjeka prema *Lebensweltu*. Po njegovom mišljenju to nije pitanje sistema a još manje same organizacijske strukture, nego je u pitanju globalna i na dugu stazu vezana problematika koja nije rješiva kroz dnevnu politiku usmjerenu na kratke periode od izbora do izbora.

Kriza u kojoj se moderna civilizacija nalazi je mnogo dublja a da bi se problem tražio i riješio u okviru bilo kojeg konkretnog privrednog ili političkog sustava. U tom kontekstu on govori o "post-totalitarnom"¹⁰ sustavu koji bi bio rezultat povijesnog sus-

Pod njegovim utjecajem istu problematiku tematiziraju njegovi učenici. Njegov učenik Jan Patočka je prvi koji problematiku "die natürliche Welt" kasnije "Lebenswelt", kako ju je postavio Husserl, obrađuje kao filozofski problem. Usp. Jan Patočka, *Die natürliche Welt als philosophisches Problem, Phänomenologische Schriften I*, Hr. Klaus Nellen - Jiri Nemeč, Wien 1990. Havel je s njim tijesno surađivao i on je kao filozof utjecao na Havela. Havel će na svoj način istu problematiku tematizirati pod filozofsko-političkim vidom.

⁹ V. Havel, *Fernwehnd, Ein Gespräch mit Karel Hvizdala*, Reinbek 1990, str. 20.

¹⁰ Pojam "post-totalitarni sustav" Havel upotrebljava kako bi naglasio razliku između klasičnih diktatura i njihove totalitarnosti, koje su na svoj način "prirodne", i komunističkih diktatura i njihove totalitarnosti, gdje su praktički svi na svoj način bili i žrtve i nosioci sustava. Ovu tematiku on posebno obrađuje u eseju: *Versuch, in der Wahrheit zu leben*, Reinbek bei Hamburg 1989.

reta diktature i potrošačkog mentaliteta, što je stvorilo preduvjete za nastanak jednog novog oblika totalitarizma, kakvog klasične diktature nisu poznavale. Takav oblik totaliteta, po Havelu ne bi bio moguć bez spremnosti društva na "autototalitet". Po Havelu to se događa društvu ako u njemu zavlada opća nespremnost čovjeka konzumenta da nešto od svoje materijalne sigurnosti žrtvuje u korist svoga duhovnog i čudorednog integriteta. On se pita nije li nastanak "post-totalitarnih" sustava na "istoku" samo jedna karikatura ili iskrivljena slika modernog potrošačkog društva i zapadne civilizacije uopće, te nije li "post-totalitarni" sustav samo ekstremna verzija globalne samoinercije tehničke civilizacije.¹¹

Kriza duha bi bila uzrok globalne krize svjetskog poretka. Kao prvu pretpostavku za mogući izlaz iz krize Havel vidi u radikalnom obratu politike ka konkretnom čovjeku.

Savjest i politika kao "odgovornosti za odgovornost"

Zadnje promjene na istoku Evrope su prouzročile također veliku nesigurnost i na zapadu. Tip zapadne demokracije je ostao bez ideološke konkurencije s istoka, ali njen imidž "ideala" biva sve više postavljan u pitanje. Sve češće se govori o krizi demokracije. Postaje, također, jasno da se politiku, s cijelom njenom problematikom, ne može promatrati kao nešto što spada u nadležnost "odabranih", već kao egzistencijalno pitanje svakog pojedinca, s njegovim *Lebensweltom*, kao i cijelog društva. To je onaj *Lebenswelt* ili kako ga ponekad Havel naziva "prirodni svijet" sa svojim apsolutnim i relativnim horizontom, s onim nepromjenljivim i promjenljivim, otkrivenim i tajnovitim, pred kojim se čovjek može samo pokloniti, koji na svoj način obuhvaća i integrira jedinstavno sve, egzistenciju i transcendenciju, u kom nema nevažnih dimenzija i područja.

Havel će primijetiti kako se moderni čovjek manje ili više otuđio *Lebensweltu* ili "prirodnom svijetu" i kako ne posjeduje stvarno i osobno iskustvo takvog svijeta. Ipak, iskustvo takvog svijeta bi bilo preduvjet da bi čovjek uopće mogao biti osobno odgovoran u svijetu i za svijet. Upravo "prirodni svijet" bi bio područje naše osobne, neponovljive, neprenosive i neotuđive odgovornosti. Havel govori o odgovornosti kao temeljnoj dimenziji ljudske egzistencije: "Pojam ljudske odgovornosti, koji mi se sve jasnije otkriva kao temeljna i čvrsta točka iz koje svaki identitet proizilazi i izrasta, te s njim stoji i pada; kao njegov temelj, kori-

¹¹ Usp. isto, str. 22-29.

jen, težište i princip nastanka ili pak njegova os; nešto kao njegova "idčja", koja određuje njegovu mjeru i njegov oblik."¹² Kako bi vrhunac, tajnu i dubinu odgovornosti osjetio, poslije sve refleksije, nužno je odgovornost u prostor, vrijeme i svijet projicirati i konačno "odgovornost za odgovornost" na sebe uzeti, bez tog čina "moja odgovornost ne bi bila odgovornost", misli Havel.¹³ Tek u takvom "prirodnom svijetu" bi mogle i trebale ljudske kategorije kao: pravednost, čast, izdaja, prijateljstvo, nevjerstvo, hrabrost i suosjećanje imati u konkretnom životu neizmjernu važnost. Havel će ustvrditi: "Temeljni nacrt ovoga svijeta su vrednote, koje postoje i kao da su od početka i oduvijek tu bile, prije nego što smo ih mi istražili i učinili predmetom naših pitanja."¹⁴ To bi možda bilo ono, u najkraćim crtama iznešeno, što Havel smatra nužnom pretpostavkom i polaznom pozicijom za smisleno reflektiranje o mogućim strukturalnim konsekvencama u društvu. Pretpostavke za to u konkretnom životu on vidi u onome što naziva "egzistencijalnom revolucijom", i "životom u istini",¹⁵ nasuprot "životu u laži". Perspektivu "egzistencijalne revolucije" on vidi u perspektivi čudoredne rekonstitucije društva, koja bi se očitovala kroz radikalnu obnovu izvornog i autentičnog odnosa čovjeka prema onome što on naziva "ljudskim redom" i što ne može biti nadomješteno bilo kojim političkim uređenjem ili društvenim sustavom. "Čudoredna rekonstitucija" bi bila moguća tek kroz obnovu i rehabilitaciju globalno-fundamentalnog životnog reda. Bez čudoredne rekonstrukcije društva ni najbolji politički program ne bi bio u stanju pokrenuti stvarnu društveno-političku obnovu. To bi bili osnovni principi, koji su u centru Havelovog interesa, tj. principi koji sačinjavaju polaznu poziciju njegove političke filozofije. Njih bi se dalo sažeti u nekoliko dominirajućih ideja koje čine srž Havelovog programa: "novo iskustvo bitka", "obnova povezanosti s univerzumom", "ponovno shvaćanje 'više odgovornosti'", "ponovno nađeni unutarnji odnos prema drugome i

12 V. Havel, *Briefe an Olga, Betrachtungen aus dem Gefängnis*, str. 92.

13 Usp. isto, str. 264.

14 V. Havel, *Am Anfang war das Wort, Politik und Gewissen*, Reinbek bei Hamburg 1990, str. 85.

15 "Život u istini" bi bio pretpostavka ili ono što bi sačinjavalo pretpolitički kontekst politike po mjeri čovjeka i što bi činilo određenu branu nasuprot politici kao tehnologiji moći, koja se kao tehnika vođenja i manipulacije kroz proces anonimneta i otuđenja nužno razvija u anonimnu, neosobnu i tehniciziranu političku moć koja kao takva nije sposobna za odgovornost. Ako pak politika funkcionira kao tehnologija moći, tada konkretni čovjek umjesto subjektom politike postaje njen objekt. Takve tendencije, po Havelovom mišljenju, spadaju u bitne dimenzije moderne civilizacije i izrastaju iz njene duhovne strukture. Ovu problematiku posebno tematizira u esejima: *Versuch, in der Wahrheit zu leben*, Reinbek bei Hamburg 1989, te u knjizi sabranih eseja u njemačkom izdanju pod nazivom: *Am Anfang war das Wort*, Reinbek bei Hamburg 1990, str. 81-113.

prema ljudskoj zajednici", što podrazumijeva proces "egzistencijalne revolucije" o kojoj on govori. Na tome Havel gradi svoju nadu u perspektivu jedne bolje budućnosti svijeta i u mogućnost jedne "nove" politike. On govori o "antipolitičkoj politici", o politici kao prakticiranom ćudoređu, o politici kao pokušaju "života u istini" s njegovim pretpolitičkim kontekstom, politici "odozdo" koja iz života izrasta, "koja iz srca dolazi, ne iz teze", koja nastoji od "ljudske savjesti stvoriti određenu političku moć" koja bi počivala na odgovornosti za odgovornost i tako bila regulator "višeg" ranga u društvu, kako to on opisuje u svom eseju *Politika i savjest*.

Pretpolitički kontekst politike

Politički razum koji iz toga proizilazi zahtijeva kao nešto nužno, uvijek iznova isčitavanje društvenog reda iz "životnog reda" i njegovo stalno oblikovanje kroz prakticiranu ćudorednost, inače najbolji partijski programi ostaju samo pokušaji programiranja života, što život ne može dugo podnositi. To je, također, nužno ako politika ne bi smjela više biti politika moći, što je Havelov ideal.

Tek pod spomenutim pretpostavkama smatra Havel da ima smisla razmišljati o mogućim alternativnim političkim modelima, strukturama i mogućim sistemskim konsekvencama. U tom kontekstu je moguće razumjeti Havelov govor o postdemokratskom sustavu, o "postdemokraciji",¹⁶ jer njenom biću je svojstveno uvijek ponovno izrastanje iz života, iz nove atmosfere i iz novog duha.

Vjerojatno najkoncizniju definiciju svog političkog stava donosi Havel u svom eseju *Politika i savjest*: "Ja sam za 'antipolitičku politiku'. Naime za politiku ne kao tehnologiju moći i manipulaciju s njom ili kao kibernetско umijeće vođenja ljudi, kao umjetnost prikladnosti, praktičnosti i intrige za postizanje ciljeva i interesa, nego sam za takvu politiku kao jedan od načina kako je u životu moguće tražiti i naći smisao; kako ga je moguće štiti i služiti mu; za politiku kao prakticirano ćudoređe, kao služenje istini i koja je u svojoj srži ljudska i po ljudskoj mjeri uspostavljena briga za bližnjega. To je vjerojatno za današnji svijet vrlo nepraktičan oblik i u svakodnevnom životu teško primjenljiv. Usprkos tome ja ne vidim bolje alternative."¹⁷ To bi bio ideal koji pretpostavlja "život u istini" kao nužni "pretpolitički" kontekst takve po-

¹⁶ Pojmove kao "posttotalitarni sustav", "postdemokracija", "antipolitička politika" ili slične kovanice koje on svjesno stvara i upotrebljava, kako bi već na početku izbjegao neka shvaćanja kojima su udomaćeni klasični pojmovi opterećeni. On u biti govori o demokraciji, o politici, a određene kovanice za tu zgradu smišljene pomažu mu kako bi svoje shvaćanje što lakše, izravnije i jasnije posredovao.

¹⁷ V. Havel, *isto*, str. 110.

litike, koja "odozdo", iz života nastaje. Takva politika bi se temeljila na savjesti i odgovornosti, koje imaju metafizičko utemeljenje, te su za Havela također izraz "prećutnog priznanja" suda "odozgo" i odgovornosti "Njemu".¹⁸ Kao alternativu ili perspektivu jednog boljeg svijeta ne vidi Havel ponajprije u novim idejama, programima i organizacijama, nego ju vidi u renesansi elementarnih ljudskih kvaliteta u međuodnosima, kao što su: ljubav, dobrota, suosjećanje, tolerancija, samosvladavanje i solidarnost. Tek ove elementarne ljudske kvalitete mogu idejama, projektima, programima i organizacijama dati smisao. On je svjestan da se njegova vizija, u svijetu tzv. "realne politike", politike moći, može činiti naivnom, ali on ne vidi drugog puta.

"Prvom" politikom smatra Havel obranu ljudskog dostojanstva, i cjelovitog identiteta svakog pojedinca i svake zajednice ljudi, s njegovim specifičnostima, što bi bio temelj svake politike i na čemu svaka politika pada ili ostaje.

DIE POLITISCHE PHILOSOPHIE VÁCLAV HAVELS

Zusammenfassung

Im Rahmen der "Lebenswelt" als Ausgangspunkt reflektiert Havel über die letzten Gründe der "Ordnung" und "Unordnung" im Zusammenleben der Menschen. Die erste Voraussetzung für einen möglichen Ausweg aus der Krise sei die Umkehr der Politik zum konkreten Menschen. Die Voraussetzungen dafür in der Gegenwart sieht Havel in dem, was er als "existentielle Revolution" bezeichnet. Die Perspektive der "existentiellen Revolution" sei nämlich vor allem die Perspektive einer sittlichen Rekonstitution der Gesellschaft, das heißt einer radikalen Erneuerung der authentischen Beziehung des Menschen zu dem, was Havel "menschliche Ordnung" nennt, und was durch keine politische Ordnung und durch kein System ersetzt werden kann. Daraus läßt sich das Kernprogramm Havels politischer Philosophie ableiten: "die neue Erfahrung des Seins", "die Erneuerung der Verankerung im Universum", "die neu ergriffene 'höhere Verantwortung'", "die neu gefundene innere Beziehung zu den Mitmenschen und zur menschlichen Gemeinschaft", was eigentlich die "existentielle Revolution" ausmacht. Darauf baut Havel seine Hoffnung einer besseren Zukunft dieser Welt und die Möglichkeit einer neuen Politik. Es geht um eine "antipolitische Politik", eine Politik als "praktizierte Sittlichkeit", eine Politik "von unten", "die

¹⁸ Ovu problematiku, koja je jedan od stupova Havelove političke filozofije, on obrađuje na poseban način u svom djelu *Ljetne meditacije*, u poglavlju pod naslovom "Politika kao praktificirano čudoređe". Usp. V. Havel, *Sommermeditationen*, Berlin 1992, str. 125-155.

aus dem Herzen kommt, nicht aus der These", die versucht, aus dem "menschlichen Gewissen eine reale politische Kraft zu machen".

Die politische Vernunft, die daraus folgt, fordert als etwas Notwendiges, die gesellschaftliche Ordnung immer neu aus der "Ordnung des Lebens" abzulesen und durch die "praktizierte Sittlichkeit" sie formen zu lassen, sonst bleiben die besten Parteiprogramme nur Versuche, das Leben des Menschen vorzuprogrammieren. All das sei eine Voraussetzung, wenn die Politik nicht mehr eine Machtpolitik sein soll, was Havels Ideal ist.